Topic 80. हलन्त नपुंसक लिङ्ग प्रकरण

स्वमोर्लुक् । दत्वम् - स्वनडुद् । चतुरनडुहो: - ०

इलाम् । स्वनडुहांहि । पुनस्तद्वत् । शेषं पुंवत् ।

वा: । वारी, वारि । वार्भ्याम् ।

चत्वारि ।

किम् । के, कानि ।

इदम् । इमे । इमानि ।

वा० - अन्वादेशे नपुंसके एनद् वक्तव्य: ।

एनत् । एनद् । एने । एनानि । एनेन । एनयो: ।

अह: । विभाषा ङिश्यो: - अह्नी, अहनी । अहानि ।

अहन् ।

अहन् इत्यस्य रु: पदान्ते । अहोभ्याम् ।

दण्डि

वा० - सम्बुद्धौ नपुंसकानां नलोपो वा वाच्य: ।

हे दण्डिन् ! हे दण्डि ! दण्डिनी । दण्डिना ।

दण्डिभ्याम् । सुपथि । टेर्लोप: - सुपथी । सुपन्थानि ।

ऊर्क् । ऊर्जी । ऊर्जि । ऊर्न्जि । नरजानां संयोग: ।

तत् । ते । तानि । यत् । ये । यानि । एतत् । एते । एतानि ।

गवाक् । गोची । गवाञ्चि । पुनस्तद्वत् । गोचा ।

गवाग्भ्याम् ।

शकृत् । शकृती । शकृन्ति

ददत् । ददती ।

वा नपुंसकस्य ।

अभ्यस्तात् परो य: शता, तदन्तस्य क्लीबस्य

तुदत् ।

आच्छीनद्योर्नुम् ।

अवर्णान्ताद् अङ्गात् परो यः शतुरवयवः, तदन्तस्य अङ्गस्य नुम् वा शीनद्योः । तुदन्ती, तुदती । तुदन्ति ।

तुदन्ती

शी प्रत्यय और नदीसंज्ञक परे होने पर अवर्णान्त अङ्ग से परे शतृप्रत्ययान्त शब्दस्वरूप का अवयव विकल्प से 'नुम्' होता है। 'नुम्' में उकार उच्चारणार्थक और मकार इत्संज्ञक है, अतः 'मित्' होने के कारण 'मिदचोऽन्त्यात् परः' परिभाषा से शतृप्रत्ययान्त शब्दरूप से अन्त्य स्वर के आगे होगा। उदाहरण के लिए 'तुदत् + ई' में अवर्णान्त अङ्ग 'तुद' है और उससे परे शतृ का अवयव तकार है। अतः प्रकृत सूत्र से 'शी' परे होने के कारण विकल्प नुम् आगम होकर तुद न त् + ई = तुदन्ती रूप बनता है। अभावपक्ष में 'तुदती' रूप रहेगा।

शप्श्यनोर्नित्यम् ।

शप्श्यनोरात् परो यः शतुरवयवः, तदन्तस्य निलं नुम् शीनद्योः । पचन्ती । पचन्ति । दीव्यन्ती । धनुः । धनुषी । सान्त-० इति दीर्घः । नुम्विसर्जनीय-० इति षः - धनूंषि । धनुषा । धनुर्भ्याम् । एवम् - चक्षुर्हविरादयः ।

पयः, पयसी, पयांसि । पयसा । पयोभ्याम् ।

सुपुम्, सुपुंसी, सुपुमांसि ।

अदः । विभक्तिकार्यम् । उत्वमत्वे - अमू, अमूनि । शेषं पुंवत् ।

नदी संज्ञक और 'शी' परे होने पर 'शप्' और 'श्यन्' के 'शतृ' का अवयव 'नुम्' होता है। 'मित्' होने से यह 'नुम्' 'शतृ' के अन्त्य स्वर - अकार के पश्चात् आता है।